

Імена. Дати. Ювілеї

ЖИТТЄВІ І НАУКОВІ ОБРІЇ МАРІЇ ГОЛЯНИЧ

Цьогоріч своє 75-ліття зустріла доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Карпатського національного університету імені Василя Стефаника Марія Іванівна Голянич.

А почала свій життєвий шлях Марія Слижук 25 січня 1951 року в мальовничому селі Тюдів Косівського району Івано-Франківської області. Зростала серед розкішної карпатської природи, щирих працьовитих людей і такої самобутньої, колоритної й багатовідтінкової гуцульської говірки. Закінчила школу, відтак Коломийське педагогічне училище, а 1973 року – Івано-Франківський державний педагогічний інститут імені Василя Стефаника. З цим навчальним закладом (який згодом змінив назву на Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, а тепер – Карпатський) пов'язані і професійне зростання, і наукове становлення Марії Іванівни.

Після здобуття вищої освіти викладала мовознавчі дисципліни на педагогічному факультеті альма-матер, працювала на одній кафедрі разом із Люцією Іллівною Батюк, про яку завжди тепло відгукується як про добру, щиру старшу колегу і товаришку.

На кафедрі української мови – з 1986 року: спочатку старший викладач, згодом – доцент, а з 2002 року – професор. Упродовж кількох десятиліть Марія Іванівна щедро ділиться знаннями зі студентами бакалаврату й магістратури з багатьох навчальних дисциплін, зокрема лексикології, фразеології, морфеміки та словотвору сучасної української літературної мови, основ наукових досліджень, лінгвістичного аналізу тексту, проблем комунікативної лінгвістики; читає курси для аспірантів. Свій досвід передає юним, керуючи курсовими, бакалаврськими, магістерськими роботами здобувачів освіти. Марія Іванівна підготувала когорту науковців, які, закінчивши аспірантуру й успішно захистивши кандидатські дисертації під її керівництвом, працюють у багатьох закладах вищої освіти. На рідній кафедрі української мови Карпатського національного університету імені Василя Стефаника викладають її наукові вихованці Стефурак Роксолана Іванівна, Іванишин Наталія Ярославівна та Бабій Ірина Орестівна.

Тривалий час М.І.Голянич була членом спеціалізованих вчених рад для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності «Українська мова» у Прикарпатському національному університеті імені Василя Стефаника та Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича. Усі відгукуються про членство Марії Іванівни в цих радах як про фахівця, що скрупульозно вивчає, вникає в суть проблеми і завжди коректно й виважено висловлює побажання чи зауваження для поліпшення роботи, яку захищають.

Марія Іванівна причетна до формування науково-педагогічних кадрів і тим, що є опонентом кандидатських і докторських дисертацій, багато років читала лекції слухачам курсів підвищення кваліфікації в Івано-Франківському обласному інституті післядипломної освіти.

Коло наукових зацікавлень М.І.Голянич – широке й охоплює дериватологію, зокрема структурно-семантичну характеристику словотвірних гнізд, внутрішню валентність слова; семантику слова і тексту, внутрішню форму слова, лінгвістичний аналіз художнього тексту, діалектологію, етнолінгвістику.

Дебютувала в науці дериватологійними дослідженнями: 1979 року захистила кандидатську дисертацію на тему «Словотвірні поля коренів із значенням говоріння у сучасній українській мові». Проблеми словотвору як окремої галузі лінгвістичних знань М.І.Голянич порушувала в багатьох своїх публікаціях: «Внутрішня валентність дієслівних утворень з суфіксом -ува- (-юва-), -а- (-я-) в мікросистемі із значенням говоріння», «Особливості словотвірної сполучуваності дієслівних утворень із суфіксами -ува- (-юва-), -а- (-я-) в мікросистемі із значенням говоріння» (у співавторстві з З.О.Каспришин), «Семантична наповнюваність словотвірних гнізд із значенням говоріння у сучасній українській мові» тощо.

Упродовж 1994-1997 рр. навчалася в докторантурі, підготувала й 1998 року успішно захистила докторську дисертацію на тему «Внутрішня форма слова в художньому тексті».

М.І.Голянич – авторка понад 100 наукових та навчально-довідкових праць, серед яких – одноосібні й колективні монографії, словники, методичні посібники, численні статті. Свої наукові напрацювання з багатоаспектної мовознавчої проблематики представляла на багатьох наукових конференціях різних рівнів.

1997 року побачила світ її монографія «Внутрішня форма слова і художній текст», у якій внутрішню форму (далі – ВФ) слова розглянуто з позиції інтерпарадигматичності, тобто як об'єкт, що вивчають представники не лише мовознавчих, а й інших наук. Праця складається із двох розділів. Перший – «Кваліфікативний потенціал внутрішньої форми слова» – охоплює такі питання: онтологічний аспект ВФ слова; ВФ як концептуальна ознака, закріплена в слові; ВФ слова у формуванні словотвірної-ономасіологічних параметрів слова. На основі глибокого аналізу численних художніх текстів дослідниця довела, що «формується на фундаментальній взаємодії в людському досвіді суб'єктивного і об'єктивного, довільного і мимовільного, ВФ слова виходить за рамки суто мовної категорії; вона завжди пов'язана інтерпарадигматичними відношеннями із міфологією, релігією, із культурою народу як світом її національного буття, з іншими сферами пізнавальних ситуацій» [3, с. 75].

У другому розділі «Внутрішня форма слова – стратифікаційно-когерентна ознака художнього тексту» авторка висвітлила природу, характер і функції ВФ слова у структурі художнього тексту; описала роль ВФ слова в реалізації словотвірного потенціалу художнього тексту. Зокрема, науковиця довела, що «в художньому тексті природа, характер і функції ВФ слова розкриваються з опорою на різновимірність буття слова, і художньо-образна реалізація словотвірної системи у художньому тексті «виходить» за межі одного словотвірного рівня, бо ВФ деривата один і той же денотат, одну і ту ж ситуацію може представляти порізнному – залежно від різних логіко-емфатичних акцентів, від напрямків осмислення ситуації, від ступеня усвідомлення читачем авторського інтертексту, від співвідношення концептуальних систем автора і читача, від віку, освіти, настрою мовця – від характеру актуалізації множинних віртуальних структур» [3, с. 159]. Обґрунтованим є висновок про те, що «у художньому тексті ВФ слова завжди націлена на творення художнього образу. Оприявлюючи буття, вона показує не лише те, «чим є цей образ?», але і те, як буття «перелите» в образ, представляє певний фрагмент буття» [3, с. 160].

Ще одна монографія, присвячена проблемі ВФ, – «Внутрішня форма слова і дискурс» (2008 р.), у якій розкрито суть, характер і функції ВФ слова в кількох дискурсах – художньому, політичному та

архаїчному. Монографія складається з 5-ти розділів. У першому розглянуто історію дослідження, проблему, інтерпретації ВФ слова з найдавніших часів. Другий розділ присвячено з'ясуванню поняття «художній текст як дискурс» у світлі сучасних наукових парадигм. Третій розділ – це аналіз особливостей образотворчої проєкції ВФ слова в художньому дискурсі, визначення її ролі у творенні і структуруванні цього дискурсу. Зокрема, схарактеризовано ВФ слова як базисний елемент онтологічної основи художнього дискурсу; описано ВФ ключового слова як засобу творення і структурування художнього дискурсу; акцентовано на смисловій багатоплановості ВФ слова; звернено увагу на взаємозв'язок ВФ слова і паронімічної атракції; розглянуто внутрішньоформну номінацію як слово-образ у художньому дискурсі; проаналізовано семантичний аспект внутрішньоформної прогресії в художньому дискурсі; наголошено на інтертекстуальному характері ВФ слова; з'ясовано прагматичне навантаження внутрішньоформної номінації в художньому тексті.

У четвертому розділі названої монографії проаналізовано функційне навантаження ВФ слова в політичному дискурсі. Різномасштабний аналіз відповідних текстів дав змогу констатувати, що «внутрішньоформне слово окреслює потенційний сюжет, формує натяк, сигналізує про можливі смислові ходи в політичному дискурсі, виконуючи аргументаційну, образотвірну (формування іміджу політика), оцінно-спрямувальну, семантико-трансформаційну, гіпотетично-регулювальну, інтерактивно-зближувальну та інші функції» [2, с. 218].

У п'ятому розділі на матеріалі вірувань гуцулів розкрито характер ВФ слова в архаїчному дискурсі. Дослідниця дійшла висновку про те, що «ВФ слова у віруваннях відзначається тим, що вона спрямована за межі вербального тексту – до ритуально-магічних форм буття, включається в міфопоетичні системи, тяжіє до символічності; вона – це компонент змістової структури архаїчного дискурсу, що виконує в ньому прогностичну й значеннєвотвірну функції, сприяючи осмисленню його як синкретичної величини, що містить приховані значення» [2, с. 261]. Ще один важливий висновок полягає в тому, що «у внутрішньоформному слові закодована духовна субстанція культури, її глибокий етнологічний зміст. Через таку номінативну одиницю отримується не лише когнітивна інформація (речова, предметно-логічна), але й прагматична (модальна, емотивна, суб'єктивно-оцінна)» [2, с. 261].

Проаналізувавши величезний обсяг текстів, М.І.Голянич переконливо стверджує, що «як когнітивний код ВФ слова включена в інтелектуальну діяльність мовців і невіддільна від вияву закономірностей функціонування тих інтегрально-динамічних систем, на основі яких відбувається перетворення просторово-часової фрагментарності думки в знання, що розширює інтелектуальні межі дискурсу, в якому реалізація ВФ слова набуває об'єктивної вимірності. У структурі амбівалентного

архетипу «форма – зміст» ВФ слова разом із зовнішньою формою і значенням слова становить органічну єдність, взаємоперехідність компонентів якої забезпечує мовній одиниці динаміку самореалізації, що виявляється у всіх досліджуваних дискурсах, насамперед художньому» [2, с. 262].

М.І.Голянич висновує: «ВФ слова як визначальний компонент ВФ мови – відкрита величина для суб'єктивного й об'єктивно-історичного досвіду. Вона, «висвічуючись» в індивідуальній свідомості мовця, функціонує, змінюється разом з нею, сприяючи формуванню й вираженню ментальності як духовно-історичного феномену культури народу. ВФ слова оприявлює, підносить із глибинних структур, де, власне, і зароджується думка, те образно-естетичне, метафорично-символічне значення, що становить психологічну детермінанту поведінки і світосприйняття, де артикулюється національно-культурний компонент значення, який виявляється у принципах номінації, способах словотворення, засобах вираження думки та втіленості її в текстах як дискурсах» [2, с. 262].

Проблематику ВФ слова мовознавиця розвинула й у багатьох статтях: «Внутрішньоформна прогресія у художньому тексті: семантичний аспект», «Внутрішньоформна номінація як засіб вираження інтенційності в художньому дискурсі», «Ключова внутрішньоформна номінація в реалізації смислотвірного потенціалу художнього тексту», «Художній текст у фокусі внутрішньої форми слова», «Прагматична навантаженість внутрішньоформної номінації у художньому тексті (на матеріалі оповідання І.Франка “Вугляр”», «Синкретичний характер внутрішньої форми ключового слова у художньому тексті», «Внутрішня форма ключового словосполучення “зів'яле листя” – базисний елемент онтологічної основи ліричної драми І. Франка “Зів'яле листя”», «“Внутрішньоформна” рецепція поетичного слова (на матеріалі художніх текстів Івана Франка)», «“Лесева фамілія” Василя Стефаника крізь призму внутрішньоформної номінації» тощо.

М.І.Голянич є співавторкою наукових монографій «Василь Стефанік – художник слова» (1996 р.), «Художній текст – слово – образ: лінгвостилістичний аналіз» (2010 р., за її ж редакцією), «У задзеркаллі художнього світу Марка Черемшини» (2025 р.), «Василь Стефанік: лінгвістичні нариси» (2026 р.) та ін.

В останні десятиліття помітно активізувалися дослідження проблем функціонування термінологічної лексики різних галузей знань, їх нормування та систематизування, вироблення концептуальних засад термінотворення і терміновживання, з'ясування формальної структури терміноодиниць, процесів номінації спеціальних понять та вибору оптимальних форм їх найменування й інших важливих питань термінознавства. Багато уваги на сучасному етапі приділяють також лексикографійному опрацюванню й опису різногалузевих терміносистем, результатом чого є вихід у світ чималої кількості словникової продукції. І

в цьому важливому напрямку ювілярка має значні досягнення. Непересічним явищем в українській термінографії, на наше переконання, стало видання словників лінгвістичних термінів за редакцією, власне, М.І.Голянич. Разом зі своїми вихованками, колишніми аспірантками, а тепер колегами, вона підготувала словники лінгвістичних термінів – з царини лексикології, фразеології, лексикографії (у співавторстві з Бабій І.О., Стефурак Р.І.), який перевиданий зі змінами та доповненнями [1], та лінгвістичного аналізу тексту (у співавторстві з Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І.) [6]. Ці видання є першими в Україні словниками цитатного типу в названих галузях. Досить рідко, як зазначено в передмові, укладачі вдавалися і до власного трактування термінів та подавали в таких випадках авторські визначення без цитування.

Фаховість, науковість, багатоаспектність, урахування найсучасніших досліджень мовознавчої науки, затребуваність – ось деякі характеристики цих праць. Словники демонструють плюралізм поглядів на одне й те ж мовне явище, назване відповідним терміном. Це виявляється в тому, що науковці під час укладання словникових статей залучали і контрверсійні дефініції-цитати. Оскільки ідея створення словників народилася з практичних потреб – для засвоєння навчального матеріалу з курсів «Сучасна українська літературна мова» та «Лінгвістичний аналіз тексту», то автори-викладачі пропонують його для використання під час вивчення відповідних дисциплін студентам філологічних факультетів, а також аспірантам та вчителям-словесникам. Однак ми переконані, що ці праці стають у пригоді і досвідченим фахівцям вищої кваліфікації.

Із появою цих словників упевнено можемо констатувати, що скарбниця української термінографії поповнилася корисними й необхідними виданнями, сформованими на високому науковому рівні, із якнайповнішим залученням термінологійного багатства, що відображає сучасний стан розвитку задекларованих у назві словників галузей науки про мову.

2025 року словник лінгвістичних термінів з лексикології фразеології та лексикографії посів перше місце у першому Всеукраїнському (національному) конкурсі наукових та навчальних видань «Українська соціогуманітаристика» в номінації «Навчальний посібник із філології».

Колосальною працею, справді неоціненним внеском у скарбницю української діалектології є словник говірки рідного населеного пункту Марії Іванівни – села Тюдів [4; 5]. У ньому зібрано лексичне і фразеологічне багатство – на правду мовний тюдівський усесвіт. Важко збагнути, що такий огрому матеріалу могла зібрати, упорядкувати й систематизувати одна людина! Високо оцінив словник М.І.Голянич знаний у слов'янському світі діалектолог, директор Інституту української мови НАН України, доктор філологічних наук, професор Павло Юхимович

Гриценко, зазначивши в передмові до цієї лексикографічної праці: «Словник говірки села Тюдів, створений професором М.І. Голянич, забезпечує поглиблене пізнання гуцульського діалекту, його структурної своєрідності й комунікативної потужності, походження та етапів розвитку, занурює в природу ментальності гуцулів, розкриває дивовижно захопливий і манливий світ Гуцульщини. Водночас ця фундаментальна праця долучається до кола надійних джерел для дослідження генези української мови, її витоків та еволюції в часі, різноманітних зв'язків із позаукраїнськими просторами» [4, с. 10]. Величезна заслуга Марії Іванівни полягає ще й у тому, що, за словами Павла Юхимовича, вона «зосередилася на говірці рідного села <...>, яка не потрапила до мереж відомих лінгвістичних атласів, не була відтворена в жодному з діалектних словників чи докладних монографічних описах. Тому інформація про говірку с. Тюдова, зібрана й упорядкована М.І. Голянич у вигляді словника, має особливу цінність: це перша спроба ввести в науку ще одну просторову координату мовного розмаїття Гуцульщини, спроба значно удокладнити вже відомі свідчення про гуцульський діалект» [4, с. 6].

За цю грандіозну працю М.І.Голянич стала лавреатом конкурсу «Краща книга Прикарпаття 2022» в номінації «Мовознавство».

Крім словника, діалектологічні студії М.Голянич репрезентовані численними статтями, надрукованими в різних наукових джерелах. Назвемо тільки деякі: «Особливості актуалізації значень формально тавтологічних висловлень у діалектному дискурсі», «Семантика та прагматика тавтологічних висловлень у діалектному мовленні» (у співавторстві з І.Варварук), «Специфічна лексика вірувань гуцулів», «Фразеологічні “видсвіти” говірки с. Тюдів Косівського району», «Мовленнєвий жанр у діалектному дискурсі: засоби вираження та функції», «Евфемізми в актуалізації прагматичних компонентів значення в діалектному дискурсі», «“Многа рука би ся світила”: зі скарбів говірки с. Тюдів», «Дивосвіт гуцульського слова» та ін.

Як носій говірки, Марія Іванівна на звітних університетських конференціях та інших наукових чи навчально-методичних зібраннях, ілюструючи відповідні теоретичні твердження, тішить слухачів автентичним тюдівським мовленням.

За свою багатодесятилітню працю М.І.Голянич нагороджена знаком «Відмінник освіти України», Орденом княгині Ольги III ступеня, грамотами й подяками Міністерства освіти і науки України, Івано-Франківської обласної державної адміністрації та Івано-Франківської обласної ради тощо. З нагоди 75-річчя від дня народження за плідну наукову й науково-організаційну діяльність, значний внесок у розвиток філологічної науки, формування наукових шкіл і підготовку висококваліфікованих фахівців Марію Голянич нагороджено медаллю «За заслуги перед університетом».

...Побачити красу в опалих пелюстках півоній і не викинути їх, а розсипати по столу, доповнивши розкішну композицію. Створювати на власному балконі милі квіткові поєднання. Ранньою весною принести на кафедру розквітлі гілочки форзиції, щоби своєю жовтизною звеселяла око на перерві. Милуватися, здавалось би, дрібницями. Мати талант облаштовувати затишок. За найменшої нагоди потішити інших бодай шоколадкою чи цукерочкою. Не забути привітати колег із важливими для них днями-подіями. А коли телефонуєш до Марії Іванівни з поздоровленнями з нагоди її пам'ятних дат, то у відповідь почувеш так багато добрих слів про себе, що іноді забуваєш, хто кого вітає. Залюбленість у косівську кераміку ще задовго до того, як її внесено до Репрезентативного списку нематеріальної культурної спадщини людства ЮНЕСКО; колекція найрізноманітніших керамічних витворів М.І.Голянич могла би позмагатися хіба що з музейними зібраннями. Уважність до деталей. Стильність в одязі і вишуканість у прикрасах. Готовність допомогти. Шляхетність у манерах і поведженні. Аристократичність помислів... Усе це про Марію Іванівну Голянич – науковицю, колегу, Особистість.

Сердечно здоровлячи ювілярку, дякуємо за її добре мудре слово, надзвичайну працьовитість, відданість науці, за те, що маємо на кого рівнятися. Тішимося, що знаємо її, працюємо з нею, є її колегами. Бажаємо здоров'я, втілення мовознавчих задумів та многих, сповнених творчістю літ у переможній Україні.

Література

1. Бабій І.О., Голянич М.І., Стефурак Р.І. Словник лінгвістичних термінів: лексикологія, фразеологія, лексикографія. 2-ге вид, виправ. і доп. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024. 336 с.
2. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і дискурс: Монографія. Івано-Франківськ : Видавничо-дизайнерський відділ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. 296 с.
3. Голянич М.І. Внутрішня форма слова і художній текст: Монографія. Івано-Франківськ : Плай, 1997. 178 с.
4. Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів : словник. Т. І. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2018. 1000 с.
5. Голянич М.І. Мовний портрет села Тюдів : У 2 т. Т. II. Н-Я. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2022. 1262 с.
6. Голянич М.І., Іванишин Н.Я., Ріжко Р.Л., Стефурак Р.І. Лінгвістичний аналіз тексту: словник термінів / За редакцією М.І.Голянич. Івано-Франківськ : Сімик, 2012. 392 с.

*Любов Пена,
м. Івано-Франківськ*